

Репресії: доля польських осадників в умовах радянізації 1939–1941 рр.

Приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР принесло важкі випробування жителям краю.

Процес радянізації супроводжувався активною діяльністю органів НКВС, які розпочали переслідування місцевих жителів за участь у політичному, культурному, релігійному житті часів Другої Речі Посполитої. Одними із перших відчували на собі вплив нової влади польські осадники, які масово звинувачувались у поширенні антирадянської агітації та підготовці до повалення радянської влади.

Млодзянувка. Родина ДЕМБОВСЬКИХ.

єднання до Польщі, тому польський уряд зміцнював свої східні кордони і на випадок війни з СРСР створював спеціальні резерви, ними були осадники». Крім того, осадницька колонізація мала на меті послабити напругу в аграрному секторі власне Польщі.

Оскільки військові осадники повинні були посилити охорону кордонів Другої Речі Посполитої, тому значна частина осад була розміщена в прикордонному Костопільському повіті.

Військові осадники, отримавши землю, виділялися в окремі громади або колонії. У Березнівській та Людвипільській громадах Костопільського повіту осадницькі господарства були утворені в колоніях Яновка (Легіоновка), Бистричі, Озірце, Багінська, Солом'як, Морозівка, Хвоянка, Майдан Моквинський, Рудня Погоріловська, Папірня (Велике Селище), Юзипівка, Рудня-Бобровська, Березняки, Якубовка Мала, Воронувка, Пипло, Козярник, Левачі, Кадобище, Наталія, Теклівка, Млодзянувка, Замостище, Березина, Погоріловка, Медведівка, Адамівка, MARCEŁÓWKA, Малинськ, Мочулянка, фільварок Зурне.

З економічної точки зору осадницькі господарства характеризувалися як середні і добрі, але були і слабкі господарства осадників. Середній розмір земельного наділу по Волинському воєводстві становив 14 га. Переважна більшість військових осадників походила із землеробських родин (70%). Майбутній воєвода Генрик Юзевський у своїх спогадах писав: «Пізнав Волинь у 1924-1925 роках, коли як військовий осадник господарював у Нарутовичах. Це дало мені можливість побрататися із щоденним волинським життям, пізнати людей, їхні звичаї та традиції. Правда, військовий осадницький світ не мав військового обличчя. Це була суміш усієї Польщі. Цей світ мав укорінитися у волинську дійсність...».

Подальше існування осадників на західноукраїнських землях, зокрема на Рівненщині, унеможливило вкріплення у 1939 р. радянської влади. Тому із перших днів під пильний нагляд нової влади потрапили польські політичні та громадські діячі, колишні поліцейські та, безперечно, осадники. Осадники поділялися на дві категорії: військові й цивільні. Перші-ветерани війни 1918-1921 років, котрі мали право носити зброю і розглядались польською владою як опора на українських землях. І саме вони стали жертвами радянських репресій після «золотого вересня», адже польських колоністів Сталін «любив» не менше за українських націоналістів. Формально радянська влада не виступала проти польського народу, а лише «проти польських буржуазії та поміщиків», «гнобителів». Репресії

Мочулянка. ЛОЗІНСЬКІ. 1932 р.

тей). Працював у лісництві лісорубом. Звинувачений в осадництві, відправлений 25.02.1940 р. на спецпоселення в Горьковську обл.

Уродженець Зурного Каліновський Віктор Едвардович звинувачений в осадництві і відправлений з 3 малолітніми дітьми 25.02.1940 р. в Архангельську область.

Польська родина з колонії. Рудня Бобровська Аполонії та Івана Сохів з 4 дітьми звинувачена в осадництві і відправлена на спецпоселення до Вологодської області. Вивезені до Сибіру сім'ї осадників Янкевичів (з трьома дітьми), Павелшиків (з 3 дітьми, одне з дітей – одномісячне немовля), Маркевичів (дружина і дитина), Маковських (жінка і двоє дітей), Білопольських (з двома дітьми), Кубішів (жінка і 5 дітей), Флореків (жінка і син), Лукомських (4 дітей) з колонії Яновка. Депортовані до Сибіру з Малинська сім'ї Жоржинських (дружина і троє дітей) і Войцевичів. Родина Йозефа Марграфа, який був комендантом поліцейського постерунку в Малинську, з дружиною і трьома дітьми теж депортована до Сибіру. Депортували Багінських і Войцевичів з Мочулян-

Переселення польських колоністів на західноукраїнські землі польський уряд розпочав зразу ж після приєднання Волині до складу Польщі. Це була державна програма, під яку спеціально виділялися земельні, матеріальні та фінансові ресурси.

Польський сейм 17 грудня 1920 р. ухвалив закон про прийняття у власність держави землі в деяких повітах Польської республіки та закон про наділення нижчих чинів польського війська землею. Обіцянка землі на сході мала сприяти зміцненню бойового та морально-го духу серед особового складу польської армії, тому не випадково подібні закони з'явилися саме тоді.

Закон про наділення землею нижчих чинів польського війська передбачав наступне:

- нижчі чини війська польського можуть отримати у власність землю із запасу, який створювався на основі закону про прийняття у власність держави землі в деяких повітах Польської республіки від 17 грудня 1920 р.:

- безкоштовно землі отримували інваліди та нижчі чини війська польського, які особливо відзначилися, добровольці, що відбували службу на фронті;

- інші категорії могли отримати землю за оплату (винаток становили державні, військові, карні злочинці);

- розмір наділу для нижчих військових чинів не міг перевищувати 45 га;

- розмір оплати становив 30-100 кг жита за гектар щороку. Оплата відстрочувалась на 5 років.

Закон передбачав безкоштовну допомогу держави в міру можливості інвентарем, насінням, будівельними матеріалами. Стаття 10 закону забороняла розділ чи продаж новостворених господарств без дозволу органів влади впродовж 25 років.

У Рівненському обласному архіві є справа підозіце-ра Людвіга Курковського. Під час допитів НКВС у Дубненській в'язниці він так пояснював політику осадницької колонізації: «польський уряд насаджував поляків-осадників на території Західної України з наступною метою: по-перше, на цій території поляків було мало, тому вплив польського уряду був слабким, через це поселеннями осадників-колоністів уряд створював могутню опору на селі і укріплював свої позиції в краї. По-друге, українське населення було неблагойдним у плані підкорення польській владі, могли виникнути повстання, тому присутність осадників давала польській владі могутній кулак для боротьби з революційним рухом. По-третє, мрією всіх поляків було створення Великої Польщі від моря до моря. Це планувалося зробити шляхом відділення радянської України від СРСР і при-

проходили під гаслом «очищення міста і села від ворожих елементів, осадників». Сказана М. Хрущовим репліка – «Питання про осадників-це питання класове. Осадник-поліцей в одязі селянина», стала фактично виразом польському осадництву. Тільки від жовтня 1939-го по квітень 1940-го, у Західній Україні та Західній Білорусії було репресовано 1 120 137 осіб. Значну частину із цих репресованих складали саме польські осадники та їх родини. Для проведення висланських акцій західні області УРСР були поділені на оперативні дільниці, які очолювали спеціальні трійки. Три хвили вислань у лютому, квітні і червні 1940 р. охопили понад 1 млн. населення як поляків, так і українців, які проживали на території Західної України та Західної Білорусії, в тому числі і на теренах сучасного Березинського району. Частину з цих людей скеровували до таборів «Гулагу» (Головного управління таборів НКВС СРСР) або на спецпоселення. 10 лютого 1940 року в умовах лютих тридцятиградусних морозів розпочалась депортація із західних районів України та Білорусії сімей лісничих та осадників. НКВД готувало цю операцію близько 2-х місяців. З доповіді начальника головного економічного управління НКВД Кобулова Берії про те, як проходила операція по виселенню осадників і лісничих: «...операція по вилученню осадників розпочата сьогодні в 7 годин ранку як по колишній Західній Україні, так і по колишній Західній Білорусії. Операція проходить нормально, лише в двох випадках осадники чинили опір холодною зброєю. Трохи затруднює операцію 30-ти градусний мороз...». Неважко собі уявити, що було з дітьми і літніми людьми, які при такому морозі днями, а то і не одну добу сиділи в товарних вагонах, в цих «холодильниках смерті», чекаючи відправки потягу. Для багатьох з них ця поїздка стала останньою в їхньому житті. НКВесники і міліція забирали людей цілими сім'ями, включаючи лежачих хворих і дітей, які масово помирали, не витримуючи холоду і відсутності медичної допомоги. Деякі загинули вже в сибірських торабах через каторжну працю, хвороби, нелюдські умови життя.

Використовуючи базу даних польських спецпереселенців Інституту Національної пам'яті Польщі, матеріали Рівненського обласного архіву можна прослідкувати репресії нової влади по відношенню до «класових ворогів».

Наприклад, осадник Кот Михайло Казимирович, уродженець Седлецького воеводства, проживав з родиною в с. Рудня Бобровська (дружина і п'ятеро малолітніх ді-

ки. Радянська влада переслідувала не лише осадників, а й членів їхніх сімей. Ще 5 грудня 1939 року Раднаркомом СРСР була видана директива про збір інформації про майновий стан цих категорій населення. Господарства осадників були справжньою «золотою жилою» для радянської влади. Кожне із них мало по 3-4 і більше коней, 5-10 корів, запаси зерна і сільськогосподарську техніку. Майже в кожному господарстві було по велосипеду чи мотоциклу, що було небаченою розкішшю для радянської людини. Все майно репресованих було «націоналізоване на користь держави».

Обвинувачувались в осадництві і українці. Родина Остапчука Іллі Лук'яновича з колонії Більчаки з дружиною і трьома дітьми була депортована 25.02.1940 р. в Архангельську область.

Умови вислань були жахливими, частина переселенців померла в дорозі, інші — на шахтах, рудниках та лісопозавах. Частина з них була реабілітована напередодні німецько-радянської війни. Їх доля в більшості невідома. Комуністами був створений міф про масштабну полонізацію Західної України, який підтримується дотепер багатьма російськомовними істориками та публіцистами з двох причин. По-перше, щоб прикрити масштабну русифікацію. А по-друге, для того, щоб посіяти ворожнечу між двома народами-польським і українським. В жовтні 1939 року перший секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов писав Сталіну: «...Все население Западной Украины разговаривает на прекрасном украинском языке...». І це після 20 років «полонізації». Чи можливо цю фразу застосувати до сьогоденної ситуації в Україні?

З цією ж метою — розсварити поляків і українців — не без допомоги російських спецслужб в сусідній державі певними політичними силами нагнітаються втиукраїнські настрої, спрямовані насамперед на роздмухування ворожнечі, перекручування історичних фактів, перекладання вини за українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни виключно на ОУН та УПА. До серця і розуму кремлівських провокаторів апелювати зайве, але польській стороні варто було б співставити масштабність жертв масових московських репресій періоду радянської у мирний, підкреслимо, час з жертвами військового протистояння, теж значною мірою спровокованого радянською партизанкою, щоб зрозуміти — не в Україні сьогодні слід шукати ворога.

Наталія ТРОХЛЮК,
директор районного краєзнавчого музею.